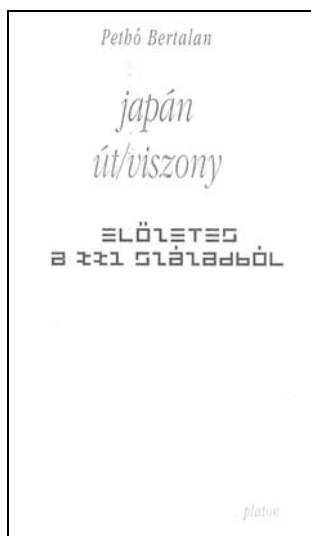

Egy jeles posztmodernkutató Japán út/viszonyai

Platon Könyvkiadó
Budapest
237 oldal, 1960 Ft

Pethő Bertalant régóta van szerencsém ismerni és tisztelni. Tőle kedvenc kötetem a „Bartók rejtekútja”, amelyben egy empatikus, ám kellően távolságtartó portrét produkált minitáztáról; örömmel írtam róla.

Pethő hosszú ideje, kitartóan, imponáló alaposággal és eredményességgel pásztázza a poszt- és poszt-posztmodern. E körből való publikációi a magyar nyelvű szakirodalomban perdöntőek.

Most „Előleg a XXI. századból” alcímmel két kötetben adta közre japán élményeit, a posztmodern kérdéskörre centrálva. Jelen alkalommal pusztán az I. kötetre szűkítem reflexióimat.

A kötet tipográfiai is jelzi kettősségét: kétféle betűtípus váltja egymást attól függően, hogy útitársával közös kalandjait, ezek kommentálását örökíti-e meg a szerző, avagy a különböző posztmodern felfogások genealógiáját, tipizálását és összehasonlítását produkálja-e. A kettősség persze szükségszerűen szervül.

A prusnya, a magyar közérzetet általában is jelképező: tespedésével taszító itthoni vasutazás után kényelmesebb útbejárás fogadja a szerzőt, aki praktikusán a XII. Pszichiátriai Világkongresszuson való részvétele kedvéért indult

Japánba. E kongresszuson több mint 10 000 személyt regisztráltak, s kellemes szolgáltatások közepette zajlott a tudományos diskurzus. Az osztogatott röplapok többsége a pszichiátria politikai kihasználására hívta fel a figyelmet; ez korábban a Szovjetuniót detronizálta (az 1983-ban Budapesten betiltott Világkongresszus okán mi is közvetlen kárvallottjai voltunk a Szovjetunióval szembeni restrikciónak) – mostanra azonban Kína került sorra a leleplezésben.

Pethő eltöpreng Amerika és Japán alapvető különözésén. Szerinte Amerika „sokféle, egyenetlen, szétágazó, pluralista”. Japán viszont könnyen lehet, hogy idővel erodálódik, ám jelenleg masszív tömb. (Anélkül, hogy tamáskodnék: érdemes lehetne ezt a vélekedést a perspektívamódosulás mentén is tekinteni – távolabbról nézvést talán inkább a hasonlóság, egybeolvadás tetszik ki, közelebről azonban olykor túlhangsúlyozódnak a differenciák. Ez azonban – adódhat –, hogy nem több okvetetlenkedésnél, s kellő ismeretek hiányában egy óvatos felvetés.)

Pethő hangsúlyozza a japánok lelki gazdagságát, tisztességességét: bárki a rárótt tisztességét hűen képviseli, jeleníti meg. „Proli” nincs Japánban – óvják a veszélyeztetetteket attól, hogy szociálisan feleslegeseknek érezzék magukat, hiszen pl. a forgalmi jelzőlámpákkal ellátott kereszteződésekben is rendészek terelik a gyalogosokat, ezzel a duplikáltummal is hangsúlyozva a biztosított munkaalkalom lehetőségét.

Talán épp ennek a bölcs gardírozásnak is betudható az, hogy egyrészt feltűnő a civilizátum hűtéstechikája (a túlzott légkondicionálás, a jégkockák garmadája), másrészt az, hogy oly ritka – az előbbi tendencia ellentettjeként – a deviánsok száma. Utóbbi momentumra kitérve: itt nem a „bűjtatott munkanélküliség”, hanem a „bűjtatott munkáltatás” dominál.

Érvényesülését illetően a japán ember ezt magán kezdi, míg a nyugati másokon; előbbi vállalja önmagát, nem fedezi/fedi törekvését elvekkkel, eszmékkkel, közvetítőkkkel. Utóbbi érdekeit egyén felettieként szituálja, tipikus beidegződésként; ideologizálása az általánosítás aktusában ölt testet.

Ennek az eltérésnek vallási archetípusát is azonosíthatjuk. A buddhizmus felelőssé teszi az egyént saját életéért. A kereszténység viszont a Közvetítőt helyezi előtérbe, melynek függvénye a személyiség. Az enyészetre eszmélés áll itt szemben a túlvilágra kiterjesztett Tökély eszméjével.

Az eddig számba vettek persze nem adnak választ arra: miért szól a japánok serény, tisztességes csoportosulata az építés iniciálása mellett, s miért nem a rombolás, az élőködés, a hanyagság kitüntetése a megszokott – figyelmeztet a szerző.

Szerényen ébresztett rá engem Pethő a komparatiztika határaitra akkor, amidőn a japán és az európai nőideál leírását adta (az ott favorizált, „sztárolt” mell, far, láb jócskán eltér a nálunk előnyben részesítettől) – ez azonban már annyira függ a többek között a divattörténet általi kodifikációtól, hogy egyértelműen az ízlés körébe célszerű inkorporálnunk...

De lépünk a „kalandok” világából a posztmodern immanens univerzumába.

Pethő szerint a posztmodern Japánban 1945-ben mintegy kierőszakolt éra kezdődött – a második világháborús vereség szinte kikényszerítette. Nyugaton talán nem találhatóunk ugyan évszámhoz köthető ruptúrát, ugyanakkor „egyesapásra vitézlett le ... a Modern és a metafizika kora”. (Vö.: 126.) A metafizika korának végleges eltűnését illetően erősen szkeptikus vagyok; olyan újabb divatokhoz asszisztálhatunk véleményem szerint, amelyek pl. Descartes, Heidegger ismételt színre léptetésével – még akkor is, ha erre olykor polemikus stílusban kerül sor – nem engedik meg a metafizika teljes negligálását. (Gondoljunk csak arra, hogy a 400 éves karteziánizmust milyen revelatív diskurzusok ünnepelték, többnyire aktualitását hangsúlyozva!) Temetni szerintem rossz vállalkozás, hiszen egyrészt a poszt-, sőt poszt-posztmodernről is akadnak olyan értekezések, amelyek a pozórkodás, manírdömping vádjával illetik – joggal, jog nélkül – ezen szerveződést/szerveződéseket, másrészt szerintem korai lenne jósolni, legalább a kritika, az észrevételezés szintjén arról, hogy milyen reputációt remélhet magának a poszt-, poszt-posztmodern. Márpedig ez sem elhanyagolható momentum.

Pethő kiemeli: Max Weber különbséget tett a cél-, az érték- és a logikai racionalitás, mint a nyugati racionalizmus elkülönülődései között – ezekben és ezeken túl azonban (a Logosz osztódási menetében) észre kell vennünk a technikai médiumok nívumait. S Ja-

pánban a modern épp a technikai médiumok és bizonyos társadalmi médiumok nyugatról történt átvételét eredményezték.

A nyugati racionalizmus azáltal tette lehetővé az *orbitális racionalitás* kialakulását, hogy minden transzcendentálástól mentesen „eszközös, eszközlő és eszközölt”. Ezt az orbitális racionalitást fellelhetjük a nyugati posztmodernben.

A szerző szisztematikusan konfrontáltatja Heidegger és Tezuka vélekedéseit (igen elgondolkodtató része ez is a kötetnek) többek között a *csend* értelmezésének, eltérő kitüntetésének apropóján. (Nem lehet itt nem asszociálnom Cage: „A csend” című kötetére, amely a zenét, a hangokat bizonyos fokig a csendnek rendeli alá.)

Tezukánál a japán személyiség akkor, amikor átengedi magát a világnak, önmaga mint Első Határ nyer öndefiníciót; Helyt-Állása az Enyészettől elforduló tökéletesség. A nyugati mentalításban az akarat szabadsága mintegy alibi forgatókönyv funkcionál (előre meghatározottság vs. kivétel a törvények kontextusa alól; vak önfegyelem vs. az ész iniciálása).

Ha előzményére tekint a nyugat embere, Origója a túlnan (eredendő bűn, eszköztelenség), a keletiek reinkarnálódási hite Origóként nem az újjászületés aktusát tünteti ki, hanem – számunkra paradox módon – a végbe, a Nirvánába, a *majdani* újjászületésbe torkollik. Előbbi a Végtelenhez méri magát, utóbbi halála vállalása által motivált/jellemezhető.

Pethő visszautal arra, a már korábban általam is említett tételére, miszerint Japánban nem hulladéka a társadalomnak az, aki szegény, lemaradott; ott a kapitalizmus nem volt képes proletárokat kinevelni. (Ez egy igen szubtilis, s társadalomontológiailag komoly végzálásra érdemes megjegyzés számomra.) Igen kifejező a nyugati társadalom hulladékainak szempontjából a modernnek, pl. Wagnernek a fanyalgása; ő elmarasztalta azon kortársainak a művészetét, akik lezülöltek a proletariátushoz.

Meggyőzően írja le Pethő az *imploziót* (a bővülés befelé terjedő hatását); nála a japánok határait (pl. a tömegközlekedési átlagsebesség expanzióját) nem külsőleg – térben, időben – tolták ki, hanem a működésben.

Pethő beismeri: ő a modernnel 1986–87-ben ismerkedett meg, Amerikában. Ott és akkor szerzett tapasztalatait természetesen európaiként fogalmazta meg, adta át. Az azóta eltelt időszak nála a posztmodern tanulási folyamata, melyben többek között a globalitás és a deviánsá válás veszélyei, a marginalizálódás tudván tudva megélt kísértése kísért.

Az egyén *holonikus* útját firtatva Pethő vélekedése: a japánok inkább elszántak, s kevésbé meghatározottak. Az egyéni életút során ez a viszony a kiegyenlítődés felé tendál.

A már hivatkozott Tezuka sajátos én-paradoxont fogalmaz meg. A japán személyiség esetében reciprocitás figyelhető meg a zárt egységgé válás és a hatékony érvényesülés vonatkozásában, azaz (európai terminológiával) az Én és az Önmaga relációjában.

Pethő két ábra segítségével hasonlítja össze az ember keleti, illetve nyugati mentalitás szerinti modelljét (vö.: 194–195.). Ami a keletit illeti: az ábra legbelső köre üres; a tőle távoluló a meghatározók fokozatosan határozottabb stációit jelzik; a meghatározódás a maga belső határától fordul vissza, s torkollik Legbelül, s kívülről egyaránt az Enyészetbe.

A nyugati ember mentalitásmodelljében a legbelső kör a szubsztancia; a legkülső a transzcendentálás számára átjárható; a szubsztancia és a transzcendencia (a gondolkodás,

a tudat, a képzelet és a sejtelem révén) mint a belső és a külső végtelenség konvergál, sőt azonosul egyként.

Pethő hangsúlyozza: „Az implóziót, az orbitális racionalitást és az egyén holonikus útját egymásra vonatkozásukban, és együtt a legújabb generációjú médiumokkal társadalmi működésben tartom a japán posztmodern sajátos jellemzőjének.” (Vö.: 198.)

Tipikusan jellemző a szerző szerint a japán fogyasztóiség. Pethő az 1950 és 1990 közötti évtizedek változásait regisztrálja. Markánsan frappírozva: az ötvenes években a ventilátor, a hűtőszekrény és a televízió töltötte be a „kincs” státusát. A hatvanas évtized a rizsfőző, a mosógép és a vákuumporszívó; a hetvenesben az autó, a hűtőberendezés, a színes tévé; a nyolcvanasban a szex, a sport és a házimozi vált preferálttá.

Pethő alapvető konstituensként jelöli a hihetőt és a hihetlent (a valószínű és a valószínűtlen szegmenseit a lehetséges és a lehetetlen mentén is elemezve); táblázatba foglalja (vö.: 212–213). Eme áttekintése jóllehet felettébb absztrakt, ám az elvont besorolás/kategorizálás univerzumában nincs haszon híján: felismertet, azonosíthat/azonosíthatat.

Szép és gondolatgazdagságával olykor szelíd, olykor egyenesen irritálóan bizarr Pethő általam jelzett két kötete elsőjének világa.

A filozofikus/metaelméleti körből különösképpen kiemelendőnek tartom a Heidegger/Tezuka (s külön a Tezukára magára) specifikált részeket. Ami a két, Pethő szerint egyaránt jeles teoretikus összevetését, párbeszédét illeti: úgy vélem illik észrevennünk az értékelés szubjektivitását mintegy megkövetelő kulturális/mentális nehezen kivihető összemérését.

A régi, többek között Claude Lévi-Strauss által (vö.: „Szomorú trópusok”) kifejtett dilemma kísért mint ismert nóta: lehet-e beszélni más etalonokat, szókinccset használva egy általunk többé-kevésbé ismert, ismerni vélt ám át – legalábbis tartósan át – nem élt univerzumról, s ha lehet, meddig, milyen mértékben.

Mindenesetre Pethő ezt maximális eleganciával, impresszionálva kísérelte meg, valamennyi olvasója számára haszonnal. Hiszen nem szükséges, sőt egyre kevésbé kielégítő *egy* világ foglyaként szemlélődnünk.

Visszautalva bevezetőmre: említettem, hogy kedvenc Pethő-kötetem a „Bartók rejtekútja”. Számomra duplikátum ez, ugyanis nem Bartókról van itt szó csupán, hanem arról az attitűdről is, amely a szerző rejtett/rejtőzködő hajlama. *Vay Tamás* néven vállalta „A posztmodern Amerikában” című kötetét annak idején az a Pethő Bertalan, aki akkor is, s most is a rejtekezésre/rejtekezés feloldására késztet bennünket.

Balogh Tibor